

УДК 378.035:172.15

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

О.П. Жаровська

Анотація. У статті розкривається сутність виховного середовища педагогічного університету, з'ясовуються можливості і методичні шляхи реалізації патріотичного виховання студентської молоді, яке передбачає служіння суспільним інтересам, єднання людини та вітчизни; обґрунтовується взаємозалежність між формуванням патріотичних почуттів студентів та їхньою майбутньою професійною діяльністю.

Ключові слова: виховний простір, виховне середовище, патріотичне виховання, патріотизм.

Аннотация. В статье раскрывается сущность воспитательной среды педагогического университета, выясняются возможности и методические пути реализации патриотического воспитания студенческой молодежи, которое предусматривает служение общественным интересам, единение человека и отчизны; обосновывается взаимозависимость между формированием патриотических чувств у студентов и их будущей профессиональной деятельностью.

Ключевые слова: воспитательное пространство, воспитательная среда, патриотическое воспитание, патриотизм.

Annotation. The essence of the educational space of the Pedagogical University is revealed in the article. Different opportunities and methodical ways of implementing patriotic education of students, which includes service to the public interest and the unity of a person with the Fatherland are cleared up. The interdependence between the formation of the Patriotic feelings of the students and their future professional activity is proved in the following article.

Key words: educational space, patriotic education, patriotism.

Постановка проблеми. Ідея патріотизму в сучасних умовах обумовлена суттєвими змінами в суспільному житті країни. Останнім часом надзвичайно швидкі зміни політико-економічного та соціально-культурного життя українського суспільства сформували об'єктивну потребу в стабілізації ситуації як на державному, так і на груповому та індивідуальному рівні. Виникла ситуація, коли потреба у реальному розумінні феномену Батьківщина зросла, суттєво посилилася актуальність патріотичного виховання молоді.

Особливого значення набуває патріотичність молоді, ідеали та цінності якої в майбутньому безпосередньо впливатимуть на подальший розвиток суспільства. Патріотизм розглядається сучасними науковцями як соціально важлива якість особистості, що виявляється в узагальненому почутті любові до Батьківщини, турботі про її інтереси та готовності захищати її від ворогів. Зміст патріотизму полягає у тому, що він передбачає служіння суспільним інтересам, єднання людини та Вітчизни. Патріотизм проявляється також у повазі до історичного минулого, в турботливому ставленні до народної пам'яті, національної та духовної спадщини народу, в гордості за досягнення країни, розчаруванні та почутті провини за її біди.

Патріотизм зазвичай розглядають у двох площинах: природно-біологічній і соціально-політичній. Політичний зміст патріотизму визначається інтересами соціальної системи. Під соціалізацією громадянина-патріота розуміють процес статусно-рольового освоєння, визначення та орієнтації в інституційно-організованому середовищі, що впливає на формування особистості-патріота.

Поняття «суспільство» і «соціальне середовище» є однопорядковими, але не тотожними. Середовище – все те, що оточує людину, починаючи з сім'ї, родини, включаючи соціальне середовище, яке створює умови для її розвитку, соціалізації та формування як особистості. Соціальне середовище – це сукупність суспільних, матеріальних і духовних умов, факторів, відносин тощо, в яких існує особистість і які певною мірою впливають на її свідомість, поведінку і діяльність. Розрізняють соціальне середовище у широкому розумінні – макросередовище, що охоплює всю суспільно-економічну систему, соціум, до якого належить особистість (наприклад, школа), та у вузькому розумінні – мікросередовище: безпосереднє соціальне оточення учня – сім'я, певна спільність, неформальна група та ін. [6, с. 527].

Мета нашої статті полягає в осмисленні педагогічного феномену виховного середовища педагогічного університету як системного чинника виховання патріотичних почуттів у студентів.

Аналіз попередніх досліджень. Значний науковий внесок у вивчення проблеми організації виховного середовища зробили Ж.-Ж. Руссо, Дж. Дьюї, М. Монтесорі, К. Вентцель, С. Шацький та інші теоретики освіти. Поняття «соціальне середовище» розглядали такі науковці, як Г. Васильєв, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, М. Соколовський та ін.; соціальне середовище як культурно-освітня складова виховання розкрито у працях В. Докучаєвої, І. Лустенко, Г. Несен та ін.; на важливість соціального середовища як осередку формування духовно-моральних цінностей особистості вказували А. Капська, О. Карпенко та ін.

Теоретичні засади патріотичного виховання розглядаються у працях Г. Ващенко, О. Вишневського, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Актуальність проблеми патріотичного виховання спричинила появу в сучасній педагогічній науці низки досліджень, присвячених її вирішенню. Огляд науково-педагогічних джерел свідчить, що однією з найбільш розроблених у сучасній педагогіці є концепція виховної системи (А. Гаврилін, О. Заславська, В. Караковський, Л. Куликова, Х. Лійметс, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, А. Пашков, С. Поляков, Н. Селіванова, А. Сидоркін, Є. Степанов). У роботах зазначених дослідників запропонована концепція виховної системи освітньої установи, що ґрунтується на розумінні виховання як керування процесом розвитку особистості за рахунок створення сприятливих умов [5, с. 51].

Виклад основного матеріалу. Поряд з «виховною системою» необхідним та ефективним механізмом розвитку особистості розглядають «виховне середовище», «виховний простір». Виховне середовище утворює такий виховний простір, в якому здійснюється цілеспрямований педагогічно організований розвиток особистості. Виховне середовище – це середовище, механізмом організації якого є педагогічна подія дітей і дорослих. Саме по собі середовище – даність і не завжди має виховний вплив. Не обов'язково дитина, яка знаходиться в цьому середовищі, буде засвоювати його.

Виховний простір – може виникнути в результаті діяльності територіальних органів управління, в тому числі освітою, так і діяльності дітей по освоєнню життєвого простору.

Виховний простір – простір виховання, а не функціонування різноманітних освітніх, культурних та інших закладів. Суб'єкти виховного простору можуть бути: індивідуальними (діти, батьки, педагоги, які працюють в різних виховних закладах; волонтери з числа батьків чи інших членів мікросоціуму; муніципальні службовці і т. ін.) та групові (сім'я; групи однолітків; об'єднання за інтересами; дошкільні, шкільні та позашкільні заклади, дитячі та юнацькі об'єднання; медичні, культурні, суспільні, релігійні, благодійні організації, муніципальні органи управління та самоуправління і т. ін.).

Створення виховного простору передбачає:

1) діагностику середовища – вияв його виховного та антивиховного потенціалу, вивчення потреб і мотивів суб'єктів, які перебувають у взаємодії;

2) розробку моделі виховного простору – пріоритетним має стати моделювання мережі виховного простору, яка передбачатиме моделювання не стільки поведінки суб'єктів виховного простору, скільки зв'язків і відносин між ними (причому, кожен із суб'єктів будує з іншими свої зв'язки та стосунки, які знаходяться поза керованим впливом і можуть ним лише передбачатись);

3) створення ціннісно-сміслової єдності суб'єктів виховного простору через вироблення педагогічної концепції, орієнтованої на пріоритет гуманістичного виховання;

4) диференціацію колективних суб'єктів виховного простору, результатом якої виступає набуття «індивідуального обличчя» школою, закладом додаткової освіти, культури та іншими закладами;

5) організацію взаємодії різних суб'єктів виховного простору як основи процесу інтеграції, необхідної для його функціонування;

б) створення умов для реалізації дитиною, педагогом, батьками та іншими учасниками виховного простору своєї суб'єктивної позиції.

Педагоги розглядають виховний простір як середовище, що породжує взаємодію людей.

Поняття «виховне середовище» – порівняно нове в сучасній педагогічній науці. Існують різноманітні підходи до розуміння виховного середовища: в педагогічній науці – освоєне середовище (природне, культурне, соціальне, інформаційне), пристосоване для вирішення виховних завдань; результат педагогічного освоєння середовища (середовище – це даність, яка не є результатом конструктивної діяльності людини); виховне середовище – це спеціально організоване педагогами разом з учнями «середовище в середовищі», що створює нові можливості для розвитку особистості. Виховне середовище створюється всередині педагогічної дійсності завдяки спеціально організованій діяльності. Створення виховного середовища передбачає внутрішні процеси, пов'язані з вибором пріоритетів педагогічної діяльності, і зовнішні, що передбачають освоєння спільнотою дітей і дорослих оточуючого середовища.

Виховне середовище – середовище безпосереднього і опосередкованого впливу на дитину на макрорівні; сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що створюють умови життєдіяльності особистості, передачі їй суспільно-історичного досвіду людства і національної культури, впливають на формування її фізичних, психічних і соціально-адаптивних можливостей, процес і повноту творчої самореалізації. Для кожного виховного середовища (виховне середовище сім'ї, держави, освітніх закладів, вулиці, інформаційне виховне середовище) характерні свої типові умови, які суттєво впливають на соціальний розвиток і виховання дитини [2, с. 95].

Н.Л. Селіванова вважає, що виховне середовище – це результат творчої діяльності, спрямованої на визначення компонентів середовища, виявлення і встановлення зв'язку між компонентами та включення студентів у цю діяльність [4, с. 242 – 259].

Завдання педагога – організувати середовище в такий спосіб, щоб кожен студент був суб'єктом середовища, міг його освоїти та брати участь у його розвитку.

Виховне середовище педагогічного університету як необхідний та ефективний чинник особистісного розвитку студента потребує більш детального розгляду та аналізу. Виховне середовище вищого навчального закладу взагалі та педагогічного університету зокрема відображає усі рівні реформування вітчизняної системи освіти, вступ України до Болонського процесу та переходу на дворівневу систему навчання. Особливо значущим є період навчання в педагогічному університеті, оскільки ті знання, досвід, уміння, які студент набуде в навчальному закладі, сприятимуть професійній підготовці та становленню особистості студента. У цей час вплив сім'ї дещо зменшується, організоване виховне середовище посилює роль самовиховання, підвищується роль студентського товариства; набувають чинності педагогічні закономірності та принципи виховання педагогічного університету.

У центрі виховного середовища перебуває особистість, шлях її становлення – це траєкторія руху в даному просторі. Виховне середовище при цьому характеризується: щільністю (інтенсивністю взаємодії та рівнем емоційних переживань); протяжністю (складається з декількох рівнів: від особистого до державницького); багатовимірністю (середовище включає в себе екологічні, освітні, соціокультурні та інші середовища) [1, с. 260].

Виховне середовище сприяє всебічному розвитку та саморозвитку особистості, характеризується суб'єкт-суб'єктною взаємодією. Виховне середовище педагогічного університету регламентується різноманітними нормативними актами (положеннями, наказами, програмами тощо), передбачає виховні дії в часово-просторових межах ВНЗ.

Принципи, які покладено в основу створення виховного середовища педагогічного університету:

- гуманізм – в основі системи виховання центральною особою є студент;
- демократизм – передбачає співпрацю студентів і викладачів;
- патріотизм – формування національної самосвідомості;
- духовність – в основі виховання ціннісна складова: загальнолюдські цінності;
- толерантність – виховання особистості з урахуванням інтересів інших людей;
- індивідуальний підхід – в основі виховання – врахування індивідуальних особливостей студента;
- конкурентоспроможність – формування соціально спрямованої особистості, здатної до самостійних дій, прийняття соціально-значимих рішень;
- варіативність – вибір форм, методів виховання для кращої реалізації змісту виховання.

Зауважимо, що виховання – це управління процесом розвитку особистості через створення сприятливих для цього умов. Процес виховання в педагогічному університеті передбачає продовження

виховання та навчання, яке здійснювалось протягом попереднього періоду. Виховання повинно наскрізно пронизувати весь процес підготовки фахівця, майбутнього педагога, як у навчальний так і позанавчальний час, враховуючи при цьому форми та методи виховного впливу. Процес виховання не завершується по закінченню навчання у педагогічному університеті, тому реалізувати програму виховання та самовиховання значно важче ніж навчальну програму. Зауважимо, що елементами виховного середовища педагогічного університету є діяльність, спілкування, педагогічний мікроклімат, навчальна діяльність, співпраця між педагогічним та студентським колективом.

Структура виховного середовища педагогічного університету охоплює собою діяльність педагогічного колективу (ректорату, професорсько-викладацького колективу), студентства та інших соціальних інститутів (студентське самоврядування, куратори, дирекції-деканати, виховний відділ, тощо), які динамічно співпрацюють, створюючи необхідні умови для особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів. Механізмом створення виховного середовища стає «подія», яка об'єднує суб'єктів виховного процесу.

Серед основних напрямів виховної діяльності в педагогічному університеті розглядаємо виховання у студентів патріотичних почуттів, почуття гордості за свій університет, факультет, спеціальність. Студенти беруть участь в організації та проведенні різноманітних заходів, які пропагують патріотизм, формують морально-етичні норми, орієнтують молодь на професійну компетентність. Так, зокрема, студенти беруть участь у зустрічах, бесідах, дискусіях, які проводяться на факультетах та інститутах (зустріч з ветеранами та учасниками бойових дій, ветеранами університету; День соборності України, День української писемності й мови, тощо). Важливо об'єднувати студентів на основі спільних цінностей – моральних, світоглядних, професійних.

Виховне середовище кожного навчального закладу унікальне, для його створення використовується педагогічний досвід, традиції та інновації, поєднується минуле і майбутнє навчального закладу, його історія, традиції та перспективи. За своєю суттю виховне середовище вищого навчального закладу є авторським. У створенні авторських систем виховання особливе значення має мікроклімат навчального закладу. К.Д.Ушинський зауважував, що «багато залежить від духу навчального закладу, але цей дух живе не в стінах, не на папері, а в характері багатьох вихователів і звідти переходить у характер вихованців» [3, с. 488].

Патріотичне виховання учителя розглядається як спеціально організована діяльність з формування особистості громадянина, якому притаманні соціальна активність, духовно-моральні, культурно-історичні цінності, національна самосвідомість, громадянський обов'язок, толерантність, любов до своєї Вітчизни, система патріотичних цінностей.

Патріотичне виховання учителя збагачує педагогічний процес в цілому, надає йому соціальної значущості, пов'язаної з формуванням у підростаючого покоління громадянської свідомості, дієвої життєвої позиції, відповідального ставлення до майбутнього своєї Вітчизни.

Патріотичне виховання студентів педагогічних університетів передбачає взаємозв'язок двох видів виховного впливу: патріотичного виховання студентів як громадян України та підготовки майбутніх учителів до патріотичного виховання учнів, яка не лише готує студентів до майбутньої діяльності, але й впливає на їх особистісний розвиток. Патріотичне виховання студентів здійснюється безпосередньо (через вплив на особистість) та опосередковано (під час професійної підготовки). Патріотичне виховання варто розглядати як складову загального виховного процесу, який передбачає систематичну та цілеспрямовану діяльність з формування патріотичної свідомості, почуття відданості своїй Батьківщині, готовності до виконання громадянського обов'язку та конституційних обов'язків.

Варто вказати на умови, за яких відбувається організація виховного середовища педагогічного університету:

– кадрова забезпеченість (викладачі, куратори, завідувачі кафедр декани-директори, завідувачі гуртожитками);

– навчально-методичне забезпечення (нормативно-правові акти – Концепція виховної роботи педагогічного університету, програма виховної діяльності; цільові комплексні програми: «Програма адаптації першокурсника», «Освіта і здоров'я», «Ми діти твої, Україно» і т. ін.);

– психолого-педагогічне забезпечення (умови адекватно впливають на людину, якщо вона сприймає їх позитивно і якщо вона залучена до діяльності, передбаченої цими умовами; спільна праця студентів і викладачів, участь у роботі органів самоуправління, психологічний супровід особистості в навчальному процесі; рейтинг виховної діяльності викладачів; рейтинг виховної діяльності завідувачів кафедр, директорів-деканів, органів студентського самоврядування);

– матеріально-технічне забезпечення (наявність необхідного місця, простору для подій, акцій, для органів студентського самоуправління, для трудової, спортивної та художньої діяльності; наявність засобів для реалізації головних для педагогічного університету видів позанавчальної діяльності);

– організація навчально-виховного процесу (зміст навчального матеріалу та виховних ситуацій у межах навчальних дисциплін; спільна позанавчальна діяльність у різноманітних організаціях та об'єднаннях, розвиток комунікативних та організаторських здібностей студентів, здатності до самореалізації; волонтерська діяльність, тимчасове працевлаштування студентів (педагогічна практика)).

Висновки. Отже, створення виховного середовища є важливим завданням для керівників вищих навчальних закладів взагалі та педагогічних університетів, зокрема, оскільки виховання майбутнього громадянина-патріота здійснюється передусім педагогами. Для цього варто поновити та збагатити зміст виховання культурно-історичним, військово-історичним, морально-духовним, ідеологічним, політико-правовим, психологічним, фізичним, військово-технічним вихованням, які б сприяли організації різноманітних форм патріотичної роботи у виховному процесі.

Поняття виховне середовище педагогічного університету як предмет педагогічного дослідження потребує подальшого осмислення. Виховне середовище – місце, де здійснюється та зреалізовується розвиток особистості студента, формування його соціально значущих якостей, таких як самостійність, творчість, соціальна активність, відповідальність, патріотична спрямованість тощо. Сучасний випускник педагогічного університету має бути творчим, ініціативним, соціально спрямованим. Створюючи виховне середовище, педагоги мають врахувати той культурний простір, активним учасниками якого вони виступають разом зі студентами. Формування виховного та навчального середовища передбачає педагогічне проектування, яке останнім часом все більше привертає увагу дослідників і вихователів.

Література

1. Гаврилін О.В. Виховний простір: основні характеристики / О.В.Гаврилін // Стратегія виховання в освітній системі Росії: підходи і проблеми / Під ред. проф. І.О.Зимньої. – М.: Агентство «Издательский сервис», 2004. С. 260 – 266. – ISBN 5 – 98425 – 009 – 8.
2. Енциклопедія освіти / Акад пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Рогалева Г. И. О воспитательном пространстве вуза [Текст] / Г.И. Рогалева // Молодой ученый. – ж 2012. – №5. – С. 488–492. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.moluch.ru/archive/40/4802/>
4. Селіванова, Н.Л. Виховна система і виховний простір – ефективні механізми виховання особистості / Н.Л.Селіванова // Стратегія виховання в освітній системі Росії: підходи і проблеми / Під ред. проф. І.О.Зимньої. – М.: Агентство «Издательский сервис», 2004. С. 242 – 259. – ISBN 5 – 98425 – 009 – 8.
5. Шестопалюк О.В. Громадянське виховання майбутніх учителів: теоретичні і методичні аспекти: Монографія. – Вінниця: Видавництво «Консоль», 2008. – 260с.
6. Ягупов В.В. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560с.